

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ВИКЛАДАННЯ ЕКОЛОГІЇ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Розглядається питання методологічних основ викладання екології у вищій школі. Специфіка сучасних умов у вищій школі потребує якісно нової діяльності викладачів, зокрема викладачів методики викладання екології у вищій школі – активного інноваційного реагування на конкретні ситуації у взаємодії суб'єктів освітнього процесу, при цьому провідним фактором стає вибір стратегії професійної поведінки.

Ключові слова: методологія, єдине методологічне підґрунтя, інтеграційний підхід, синергетичний підхід, акмеологічний підхід, компетентнісний підхід, особистісний підхід, діяльнісний підхід

Актуальність теми. Сучасний стан навколишнього середовища стає все більш кризовим, екологічні проблеми набули глобального масштабу. Дестабілізація навколишнього середовища викликана споживацьким ставленням людини до природи, низьким рівнем екологічної культури населення. Для подальшого існування цивілізації потрібен розумний підхід, зміна у ставленні до природи.

Тому одним із пріоритетних завдань, що стоять нині перед сучасною освітою, є виховання суспільно-активного покоління, яке зможе не лише проаналізувати екологічний стан довкілля, але й відшукати шляхи вирішення існуючих проблем. У системі неперервної багатоступенєвої екологічної освіти важливою ланкою є вища освіта.

Підкреслимо, що інтеграція до європейського та світового співтовариств зумовлює відповідні зміни в системі вищої освіти України. На перший план висувається підготовка викладача вищої школи, зокрема магістра, формування його професійних цінностей, повна самореалізація в обраній діяльності.

В останні роки відбувається пошук нових концептуальних засад структуризації й прогнозування освітніх систем, у яких пріоритет надано особистісно суб'єктивному чиннику. Як підтверджує аналіз сучасного стану української системи освіти, в умовах нових проблем – інтеграції, гуманізації, технологізації – виникають різні ідеї та підходи до головних параметрів викладання навчальних дисциплін у вищій школі, зокрема методики викладання екології, а також професійного розвитку студентів магістратури – вчителів природничих дисциплін.

Термін **“методологія”** – грецького походження і дослівно означає “вчення про методи”, а також способи і стратегії дослідження предмета [1]. Методологія займається теоретичними проблемами шляхів і засобів наукового пізнання і закономірностями наукового дослідження як творчого процесу.

Поняття «методологія» є складним і не завжди розуміється однозначно. Воно вживається, перш за все, в широкому сенсі, як загальна методологія наук. В такому випадку це поняття означає вихідну філософську позицію наукового пізнання, загальну для всіх наукових дисциплін. Універсальною науковою методологією є поєднання матеріалістичної і ідеалістичної філософії, які вивчають закони розвитку суспільства, природи, мислення. У більш вузькому сенсі «методологія» означає теорію наукового пізнання в конкретних наукових дисциплінах [1].

Під методологією варто розуміти систему знань, що визначають шляхи і перспективи розвитку відповідної галузі наукового знання і способи підвищення якості та ефективності науки.

Розпочинаючи розгляд методологічного підґрунтя дослідження, означимо суголосність нашої дослідницької позиції з тлумаченням поняття “методологічний підхід” Р. Гострема, який зазначає, що в науці «під методологічним підходом прийнято розуміти комплекс понять, ідей, прийомів і способів, які використовуються в процесі пізнання або перетворення об'єкту природної або соціальної дійсності [2].

В сучасній ситуації диференціації та дробіння педагогічного знання надзвичайно важливим постає таке *єдине методологічне підґрунтя*, яке дозволяє сформувати цілісно-логічне бачення структури й змісту навчальної дисципліни “Методика викладання екології у вищій школі”, розробленої в контексті інноваційно-технологічного підходу, а також діалектичний взаємозв'язок всіх компонентів, які її складають (рис. 1).

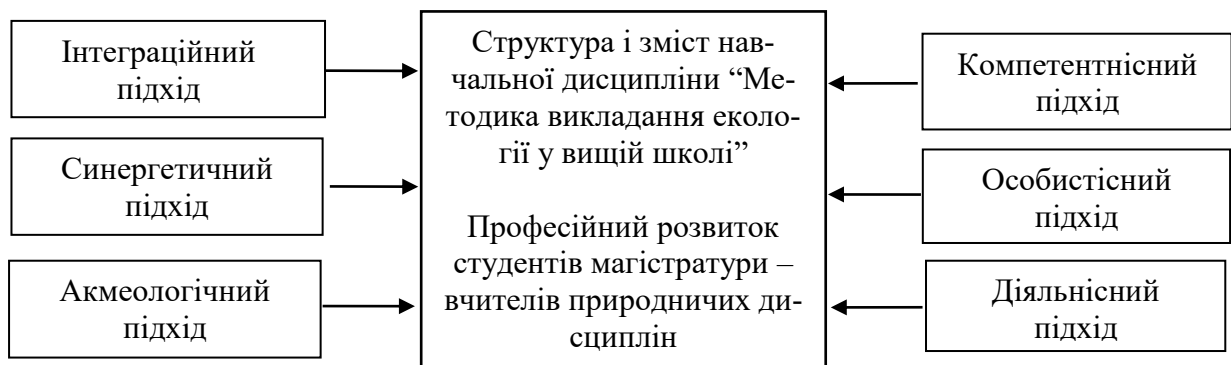

Рис. 1. Єдиний методологічний простір

1. *Інтеграційний підхід* (С. Бібік, О. Савченко, Т. Пушкарьова). Термін “інтеграція” (від лат. *integratio* – відновлення, поповнення) визначається у словниковій літературі як “доцільне об’єднування та координація дій різних частин цілісної системи” [2].

У дослідженні саме інтеграційний підхід розглядається як системоутворювальний фактор й основа синтезу різних методологічних підходів, які виконують свою окрему роль в професійному розвитку вчителів природничих дисциплін – студентів-магістрантів.

До позитивних змін, які відбуваються в сучасній освіті, варто віднести відмову від розрізненого предметного змісту, посилення інтегративного характеру змісту навчання. З огляду на це школі потрібен учитель нової формації, який зуміє вирішити це завдання. Такого вчителя має підготувати педагогічний ЗВО.

У дослідженні інтеграційний підхід дозволяє сформувати інтеграційне бачення багатогранності й складності навчальної дисципліни “Методика викладання екології у вищій школі”, розробленої в контексті інноваційно-технологічного підходу, а також феномена професійного розвитку вчителів природничих дисциплін у всіх його суттєвих проявах: соціальному, професійному, культурологічному.

2. *Синергетичний підхід* розглядається як науковий напрям, який досліджує процеси становлення нових упорядкованих структур. На думку В. Кременя, “синергетичний підхід – це методологічна орієнтація в пізнавальній і практичній діяльності, котра передбачає застосування сукупності ідей, понять, методів у дослідженні та управлінні відкритими нелінійними самодостатніми системами. Синергетика – це спосіб розглянути проблему освіти відповідно до сучасних вимог” [3].

Синергетичний підхід демонструє, яким чином і чому хаос може розглядатися як чинник творення, конструктивний механізм еволюції, як з хаосу власними силами може розвиватися нова організація. Основним законом синергетики є взаємодія двох протилежних сил – створення структур та їхнє руйнування.

Складність інноваційних процесів в освіті пов’язують із появою в складній системі деструктивних елементів, креативних за суттю. У нашому контексті – це інноваційні педагогічні технології, які спрямовані на оновлення та модернізацію навчального процесу у ЗВО. У контексті синергетичного підходу інноваційна діяльність у вищій школі вступає в синергетичну взаємодію з традиційною системою підготовки вчителів природничих дисциплін, в якій навчання студентів здійснюється традиційно, тобто фронтально з використанням лекцій, семінарів-практикумів, конференцій тощо.

Під час організації інноваційно-технологічної діяльності вчителів природничих дисциплін – студентів магістратури на основі синергетичних ідей навчання переважно особистісно-діяльнісне. При цьому враховується: 1) соціальне замовлення на компетентного вчителя; 2) особистісні потреби викладачів вищої школи та студентів магістратури – вчителів природничих дисциплін щодо вибору інноваційних технологій для використання в навчальному процесі; 3) рівень професійного розвитку студентів магістратури – вчителів; 4) рівень інноваційного мислення.

Майбутнє – за технологіями, а майбутнє технологій – за викладачами вищої школи нового формату, які можуть повести студентів за собою, розширивши їхній кругозір до безкінечності [4]. Самоорганізація системи вищої школи в цьому разі має забезпечити належну якість освітніх послуг.

3. *Акмеологічний підхід*. Акме (від грец. акме – найвищий ступінь, вершина чого-небудь) – період найвищого злету, розвитку, розквіту творчої діяльності. Акмеологія – “наука про закономірності, умови, фактори і стимули, що сприяють чи заважають самореалізації творчих потенціалів зрілих людей у процесі саморуку до вершин професіоналізму і продуктивної утворюючої діяльності, яка втілюється в соціально-значимих продуктах культур”; “наука про закономірності розвитку та функціонування найвищої творчої діяльності людини” [5].

Акмеологічний підхід визначає спрямованість особистості на розкриття всіх її потенційних можливостей досягнення вершин професійної майстерності; розкриває закономірності розвитку і саморозвитку зрілої людини, вивчає закономірності самовдосконалення, самокорекції і самоорганізації діяльності під впливом нових вимог.

Вважаємо за потрібне підкреслити, що система вищої освіти спрямована на розвиток особистісних властивостей студентів магістратури та забезпечення повнішої самореалізації в процесі професійної діяльності. Ми не маємо сумніву в актуальності акмеології, ставлячи за мету послідовний розвиток професійних якостей вчителів природничих дисциплін, збагачення й оновлення наявної в них суми знань й умінь.

Загальною акмеологічною стратегією щодо прогресивної системи безперервної освіти є забезпечення високого рівня професіоналізму особистості. Проте доведено, що неможливо надати студентам-магістрантам «рецепти» для всіх педагогічних ситуацій. Кожен ступінь освіти має свою специфіку, яка покликана забезпечити постійний професійний розвиток та самовдосконалення творчої особистості студентів магістратури.

Відтак, усвідомлюємо та враховуємо в дослідженні, що особистісна самореалізація є умовою поступального професійного розвитку студентів магістратури – вчителів природничих дисциплін.

4. *Компетентнісний підхід* вважається ключовою інноваційною ідеєю сучасної освіти. Під поняттям «компетентнісний підхід» розуміється спрямованість освітнього процесу на формування і розвиток компетентностей особистості в їх ієрархічній сукупності [3, 7]. Це нова парадигма розвитку вищої освіти в європейському просторі. Компетентнісний підхід є концептуальною основою змісту, форм і методів навчання.

В його контексті результат освіти розглядається як уміння діяти, застосовувати набуті знання в проблемних ситуаціях й характеризується поняттям «компетентність».

Зарубіжні та вітчизняні дослідники шукають шляхи запровадження компетентнісного підходу в освіту (Л. Ващенко, С. Калашникова, О. Локшина, О. Овчарук, О. Пометун, Л. Хоружа, А. Хуторський та інші).

Традиційна система освіти акцентувала основні зусилля на набутті знань, умінь і навичок, що догматично абсолютизувало знання і формувало знаннєвий підхід до навчання. Основна увага при цьому фокусується на самих знан-

нях, а те, для чого вони потрібні, залишається поза увагою. Натомість компетентнісний підхід переміщує акценти з процесу накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок, як у традиційній системі, у площину формування й розвитку здатності практично діяти і творчо застосовувати набуті знання й досвід у різних ситуаціях.

Для компетентнісного підходу характерним є орієнтація на формування особистості фахівця, професіонала; міждисциплінарна модель навчання; інтерактивні форми навчання; професійно-орієнтована спрямованість; результат навчання описується компетенціями [6].

Компетентнісний підхід скеровує освіту на формування цілого набору компетентностей, якими має оволодіти студент магістратури під час навчання. Такий новий підхід вимагає від викладача вищої школи зміни функції з інформаційної, де він відіграв роль «ретранслятора знань», до організаційної площини, де він – організатор освітньої діяльності.

Ажиппо О.Ю. відмічає, що «основна мета вищої освіти в умовах компетентнісного підходу – підготовка кваліфікованого фахівця відповідного рівня та ступеню, конкурентноздатного на ринку праці, компетентного, який вільно володіє професією та орієнтується у суміжних галузях діяльності, готового до постійного професійного росту, соціальної та професійної мобільності.

5. *Особистісний підхід.* Проблема особистісно орієнтованої освіти в педагогіці розглядається як один з основних напрямів реформування вищої освіти в Україні, актуалізується в роботах вітчизняних учених: І. Беха, В. Ільченка, А. Іонової, В. Кременя, С. Подмазіна, О. Сухомлинської, О. Савченко та ін. Особистісний підхід спрямований на визнання і врахування особистісно значимих характеристик, властивостей, якостей особистості в його професійній діяльності.

Особистісний підхід вимагає від викладача вищої школи постати організатором, консультантом і помічником для студентів в усіх видах діяльності. Орієнтація на розвиток особистісного потенціалу студентів-магістрантів спрямовує навчання у вищій школі на інноваційно-технологічний шлях розвитку, який передбачає сприйняття та участь в інноваційному пошуку й реалізації інновацій.

Відтак, для особистісного підходу у вищій школі є характерним наступне:

- 1) студенти магістратури є суб'єктами пізнання, а не стають ними;
- 2) діагностика суб'єктного досвіду студентів магістратури;
- 3) виявлення особистісного стилю діяльності магістрантів;
- 4) визначення викладачем вищої школи спектру інноваційно-технологічних способів та відповідних засобів навчальної діяльності студентів магістратури – учителів природничих дисциплін, які сприяють особистісному розвитку;
- 5) рівноправна взаємодія двох досвідів – суспільно-історичного та індивідуального.

6. *Діяльнісний підхід.* У психології поняття «діяльність» визначається як специфічний вид активності, а «професійна діяльність» тлумачиться як вид трудової діяльності людини, що складається з комплексу спеціальних теоретичних знань та практичних навичок, здобутих під час спеціальної підготовки чи досвіду [7].

Ідея діяльнісного підходу в ЗВО проста: в універсумі діяльності виділити ті її види, які повинні опанувати вчителі природничих дисциплін – студенти-магістранти, потім побудувати структуру навчальних курсів, зокрема навчальної дисципліни “Методика викладання екології у вищій школі”, та створити умови, які забезпечать професійний розвиток студентів магістратури. Для формування умінь викладача вищої школи необхідно постійно тренувати студентів-магістрантів у виконанні різних видів такої діяльності, тому їх потрібно залучати до роботи, яка моделює діяльність викладача вищої школи. .

Таким чином, проаналізовано сучасні концептуальні підходи. У контексті дослідження в єдиний методологічний простір вміщені: інтеграційний, синергетичний, акмеологічний, компетентнісний, особистісний, діяльнісний підходи. Доповнюючи один одного, вони детермінують особливості дослідження навчальної дисципліни «Методика викладання екології у вищій школі» та умови професійного розвитку студентів магістратури й утворюють відкрити-ту методологічну систему.

Список використаних джерел

1. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания. Ленинград : изд-во Ленингр. ун-та, 1968. 339 с.
2. Василенко Н. В. Співвідношення понять “компетентності” і “компетенції” керівників профільних загальноосвітніх навчальних закладів у контексті вимог до післядипломної освіти. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: збірник наукових праць*. Київ ; Вінниця, 2012. Вип. 30. С. 89–95.
3. Василенко Н. В. Актуальні проблеми організації методичної роботи в системі післядипломної освіти. Вінниця : ВОІПОПП, 2013. 38 с.
4. Великий тлумачний словник української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2009. 1736 с.
5. Вірченко П. А. Роль і місце системи освіти у загальнонаціональній інфраструктурі. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна*. Харків, 2008. № 824. С. 80–85.
6. Виклик для України: розробка рамкових основ змісту (національного курикулуму) загальної середньої освіти для 21 століття : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Київ 2007. С. 11–17.
7. Гадзецький Б. Запровадження елементів андрогогічного підходу у процесі навчання на курсах підвищення кваліфікації працівників вищої школи. *Післядипломна освіта в Україні*. 2008. № 2. С. 20–22.